

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

ANALYSIS OF PROBLEM OF CITIZEN PREPARATION TO EDUCATIONAL ACTIVITY OF CHILDREN WITH REVISED FAULTS

У статті проаналізовано наукові дослідження з проблеми пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з аутистичними розладами та описано особливості освітнього процесу для них в Україні. Наголошується на необхідності та психологічній значущості освітнього процесу в житті дітей з аутистичними порушеннями. Зазначено, що для дітей з аутизмом має бути застосований особливий підхід з орієнтиром на світові стандарти та розроблені ефективні методи корекції та навчання. Доведено, що для розвитку дитини з аутизмом освіта є надзвичайно важливим фактором реалізації її особистісного потенціалу, засобом виправлення аутистичних порушень, одним із шляхів інтеграції в соціум. Виявлено, що сьогодні психолого-педагогічна корекція розвитку аутизму не має однозначності й узгодженості щодо технологій та методик, які б допомагали ефективно долати порушення аутистичних розладів.

Ключові слова: аутизм, розлади аутистичного спектру, пізнавальна готовність, навчальна діяльність, готовність до школи.

В статті проаналізовані наукові дослідження по проблемі пізнавальної готовності к учебной деятельности детей с аутистическими расстройствами и описаны особенности образовательного процесса для них в Украине. Отмечается необходимость и психологической значимости образовательного процесса в жизни детей с аутистическими нарушениями. Отмечено, что для детей с аутизмом должен быть применен особый подход с ориентиром на мировые стандарты и разработаны эффективные методы коррекции и обучения. Доказано, что для развития ребенка с аутизмом образование является

чрезвычайно важным фактором реализации его личностного потенциала, средством исправления аутистических нарушений, одним из путей интеграции в социум. Выявлено, что на сегодня психолого-педагогическая коррекция развития аутизма не имеет однозначности и согласованности относительно технологий и методик, которые бы помогли эффективно преодолевать нарушения аутистических расстройств.

Ключевые слова: аутизм, расстройства аутистического спектра, познавательная готовность, учебная деятельность, готовность к школе.

The article analyzes scientific research on the issue of cognitive readiness for the educational activity of children with autistic disorders and describes the peculiarities of the educational process for them in Ukraine. It is emphasized on the necessity and psychological importance of the educational process in the life of children with autistic disorders. It has been pointed out that for children with autism, a special approach with a benchmark to world standards should be applied and effective methods of correction and training developed. Education for the development of a child with autism has been proven to be an extremely important factor in the implementation of its personal potential, a means of correcting autistic disorders, one of the ways to integrate into the society. It is revealed that today the psycho-pedagogical correction of the development of autism has no unambiguousness and consistency with regard to technologies and techniques that would help to effectively overcome violations of autistic disorders.

Key words: autism, autistic spectrum disorders, cognitive readiness, educational activity, readiness for school.

УДК 376.1-056.34:17.024.4

Почкун Ю.О.,

аспірант кафедри спеціальної освіти
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми. Для розвитку дитини з аутизмом освіта є надзвичайно важливим фактором реалізації її особистісного потенціалу, засобом виправлення аутистичних порушень, одним із шляхів інтеграції в соціум. Сьогодні немає єдиного цілісного підходу у роботі з аутистичними дітьми, що може бути пояснено відносно коротким терміном існування науки та практики педагогіки аутизму. У зв'язку з пізньою діагностикою аутизму, постає проблема пізнавальної готовності дітей з аутизмом до навчальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Видатні вчені з питань вивчення аутизму К. Гілберт, К. Остров-

ська, Т. Скрипник, Т. Пітерс, Л. Шипіцина та інші констатують великий розрив між теоретичними знаннями про аутизм і практичними можливостями допомоги особам з аутизмом та їхнім родинам [3; 5; 7]. Особливу увагу в наукових роботах приділяють медичним, психологічним та педагогічним аспектам дитячого аутизму щодо його розуміння, особливостей та шляхів корекції розвитку дитини зі спектром аутистичних порушень (О. Баєнська, Н. Базима, С. Конопляста, К. Лебединська, О. Нікольська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, Д. Шульженко, М. Шеремет, Л. Шипіцина та інше [5; 6; 8].

Психолого-педагогічну допомогу, спеціальну освіту для дітей з аутизмом неможливо будувати за принципом диференціації, традиційної для вітчизняної спеціальної педагогіки, тобто ділення дітей за пізнавальними можливостями та ступенем дефекту (як у разі сенсорних та інтелектуальних порушень), та створенням для кожної категорії спеціальних програм, шкіл або класів.

Сьогодні в Україні раннє виявлення дітей з аутизмом і подальша організація системи ранньої допомоги для них є проблематичною. Більшість таких дітей потрапляє в поле зору фахівців після 4–5 років. Але навіть за умов відсутності централізованої і послідовної роботи у цьому напрямі на рівні держави все збільшується чисельність організацій і фахівців, які прагнуть надавати допомогу з раннього втручання дитині та її родині.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з аутистичними порушеннями в сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов та вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності [1].

І. Любарська вважає, що готовність до навчання – це важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у дошкільному навчальному закладі і сім'ї. Вона визначається системою вимог, які висуває школа до дитини. Характер цих вимог зумовлений особливостями нової соціально-психологічної позиції дитини-школяра з її новими обов'язками, до виконання яких вона повинна бути готовою [4].

За визначенням І. Корякіна, пізнавальна готовність до навчальної діяльності є своєрідним підсумком та якісним показником досягнень розвитку дитини в дошкільні роки в умовах виховання і навчання в дошкільному навчальному закладі та в сім'ї. Останніми роками велика увага приділяється саме вдосконаленню виховання особистості майбутнього школяра, бо теперішнє суспільство вимагає від дитини вміння вижити, вистояти, а для цього потрібно вміти спілкуватися з оточуючими, жити в колективі. Це допоможе дитині краще, швидше адаптуватися до умов шкільного навчання, а в дорослому житті – досягти поставленої мети [1; 4].

Н. Степанова під поняттям «готовність до школи» розуміє комплексну, багаторівневу освіту, що охоплює всі сфери життя дитини і визначається біологічними, психологічними, соціальними крите-

ріями. На думку дослідниці, діагностика готовності до навчання в школі повинна виходити з наступних принципів: неперервність у розвитку здібностей, можливостей дитини; розуміння, наскільки вона готова до навчання; комплексний характер психолого-педагогічної діагностики, сутність якої полягає в інтеграції та взаємозв'язку компонентів, що досліджуються (інтелектуальний та емоційно-вольовий розвиток дитини, бажання навчатися, здатність встановлювати контакти з дорослими й однолітками тощо); оптимальна кількість показників (компонентів), які досліджуються.

Науковець Л. Іщенко визначає готовність до навчальної діяльності як психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дитини, який забезпечує її легку адаптацію до нового етапу життя. Це усунення (або хоча б суттєве зниження) негативного впливу на здоров'я й емоційне благополуччя учня, зменшення труднощів переходу до нових умов життя, соціальних відносин і нового виду провідної діяльності [4].

Під процесом підготовки дитини до школи Б. Андрієвський розуміє систему педагогічних заходів, спрямованих на загальний розвиток дитини, створення умов для формування основ загальних умінь та навичок, що забезпечили б їй успішну навчальну діяльність у майбутньому. Готовність до навчальної діяльності розглядається як комплексне багаторівневе утворення, як певний рівень психічного розвитку дитини, який забезпечує здатність брати участь у навчанні. Звичайно, у дошкільника не можуть бути сформовані повною мірою «шкільні якості», але, на думку провідних учених (О. Запорожець, О. Леонт'єв, В. Мухіна, Д. Ельконін), у нього мають бути сформовані здатність до розуміння змісту навчальних завдань, усвідомлення способів виконання дії, елементарні навички самоконтролю, наявність вольових якостей, умінь спостерігати, слухати, запам'ятовувати, домагатися вирішення висунутих завдань [1].

Проблема пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з аутистичними порушеннями залишається актуальною і обумовлюється багатьма факторами, основним серед яких вважають «низький рівень функціональної готовності» («шкільна незрілість»), тобто невідповідність ступеня дозрівання певних мозкових структур, нервово-психічних функцій завданням шкільного навчання [8].

Численність неузгоджених між собою симптомів, які сьогодні є критеріями розпізнання розладів аутистичного спектру, призводить до того, що термін «аутизм» стає діагнозом з невизначеним змістом і спричинює явище гіпердіагностики. У теоретичних розробках і діагностико-корекційних підходах не має однастайності й узгодженості щодо технологій та методик, які б давали можли-

вість з'ясувати сутність аутизму. Суттєвим недоліком є й те, що у підходах до вивчення аутизму в нашій країні переважає медична парадигма, поняття, розробки і підходи якої неправомірно відносять до сфери спеціальної психології та корекційної педагогіки.

Діти з розладами аутистичного спектру є тією категорією, для якої сьогодні у нашій країні ефективно навчання практично неможливе внаслідок наступних чинників:

1) відсутність системи раннього втручання (системної ранньої допомоги, соціально-педагогічного патронату);

2) відсутність стандартів надання психолого-педагогічних послуг як однієї з найважливіших умов розвитку дітей з аутизмом;

3) відсутність цілеспрямованої підготовки фахівців з питань аутизму як психолого-педагогічного, так і медичного профілів, через що страждають діагностика, корекційні та навчальні процеси для дітей цієї категорії, а самі вихователі, вчителі, психологи та дефектологи безпорадні в ситуації так званої стихійної інклюзії, коли такі діти потрапляють в освітній заклад;

4) відсутність розуміння тих підходів, які майже 40 років з успіхом застосовують фахівці інших країн для дітей з аутизмом.

Вітчизняні фахівці займаються з дітьми цієї категорії аналогічно як, наприклад, з дітьми, які мають затримку психічного розвитку, або розумову відсталість, зокрема типовою є ситуація, коли психолог, або корекційний педагог в індивідуальному режимі, переважно сидячи за столом, навчає таких дітей орієнтуванню в сенсорних еталонах та навчальним навичкам. Наслідком цих занять є те, що більшість «підготовлених» таким чином до школи дітей, особливо ті з них, кого називають «високо функціональні аутисти», в інтелектуальному сенсі можуть бути розвиненішими за своїх однолітків, але через несформованість базових передумов адаптації до навколишнього середовища вони і півхвилини не можуть сидіти в класі, і будь-які зміни у довкіллі є стресогенними для них, що викликає у них істеричні прояви, подібні до реакцій раннього онтогенезу – вереск, кусання, падання на підлогу, прагнення втекти.

Такі прояви унеможливають їхнє перебування в освітньому середовищі, тому, за типовим сценарієм, їх переводять на індивідуальне навчання, яке, насправді, зашкоджує їхньому розвитку, адже головна відмінність дітей з аутизмом від дітей будь-якої іншої категорії полягає у тому, що у них несформовані соціальні якості;

5) відсутність потрібних штатних одиниць (передусім, спеціально підготовлених асистентів вчителя, педагогів супроводу), узгодженої співпраці між фахівцями [7].

Діагностика аутизму дітей пов'язана у батьків з дуже великим стресом. Поряд зі стресом виникають труднощі суспільного і поведінкового походження, а також почуття провини, що виникає через оточення, яке приписує батькам погане виховання дитини.

Правильна діагностика аутизму пов'язана з великими труднощами. В основному, це стосується проблеми розрізнення аутистичних розладів від інших розладів розвитку. Для діагностики аутизму використовуються діагностичні критерії МКХ-10. У цій класифікації порушення функціонування дитини досліджують у трьох основних сферах: соціальна взаємодія, комунікація, активність та зацікавлення дитини. Використання цих критеріїв потребує професійної підготовки.

Доведено, що розвиток є тривалим процесом, який має якісні часові характеристики свого перебігу. Інколи здається, що дитина зупиняється у своєму розвитку чи, навпаки, повертається на його ранні стадії. Також є різні типи дисгармонії розвитку в деяких сферах функціонування. У маленьких дітей часто простежується індивідуальна різниця в розвитку, яка сягає кількох місяців, тому, чим старша за віком дитина, тим більш об'ємною є інформація і легше поставити діагноз. Саме тому аутизм діагностується після трьох років [5].

Рання діагностика є досить важливою як для самої дитини, так і для її батьків. Розвиток дитини – це процес дозрівання і навчання. Тому найефективнішою є терапія, яка проводиться з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку. Рання діагностика надає шанс таким дітям із вродженими вадами на краще функціонування в майбутньому житті. Для батьків, постановка діагнозу є відповіддю на запитання: «Чому моя дитина є іншою?». Дитячий аутизм є одним з найважчих розладів розвитку дитини. Чим раніше дитині буде поставлений правильний діагноз, тим швидше дитині підберуть індивідуальну програму для її розвитку і результат буде ефективнішим.

Діагностика має на меті надати інформацію про важливі функціональні сфери щодо розвитку навичок дитини з аутизмом (наслідування, сприйняття, пам'ять, мислення, увага, розвиток дрібної та великої моторики, зорово-рухової координації, пізнавальної діяльності, спілкування, а також незвичної поведінки у стосунках із людьми).

Дитиноцентристські тенденції, які домінують у сучасній українській спеціальній освіті (І. Бех, В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Конопляста, С. Максименко, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет, Л. Фомічова, О. Хохліна та інші), є підґрунтям для розвитку інноваційних організаційних форм, змісту, технологій навчання та виховання аутистичних дітей. Специфіка їх освіти полягає в тому, що вони можуть здобувати її у загальноосвітніх навчальних закладах

у формі інклюзивної освіти, спеціальних загальноосвітніх закладах для дітей з розумовими, мовленнєвими порушеннями, у державних або недержавних освітньо-реабілітаційних установах. Але на практиці особливі освітні потреби таких дітей враховуються переважно стихійно, не задовольняються в достатньому обсязі і на належному якісному рівні з причин невизначеності оптимальних напрямів, форм їхнього суспільного навчання та виховання, труднощів у використанні адекватних методів та технологій освітньо-корекційної спрямованості тощо [5; 7].

Водночас в Україні залишається недостатньо вирішеною проблема соціальної поінформованості суспільства про наявність окремої нозологічної групи дітей, яких внаслідок певних ознак їхнього психічного розвитку і поведінки зараховують до категорії неконтактних, невихованих, «дивних» та агресивних.

Саме з цієї причини батьки звертаються по допомогу до різних фахівців-психологів, соціальних працівників, логопедів, дефектологів. Кожен із цих спеціалістів спрямовує свої професійні зусилля, виходячи з власної компетентності відповідно до предмета корекції: виправлення поведінки, розвиток соціальної інтеграції, психічних процесів, формування різних систем мовлення. До того ж рівень складності корекційної роботи та отримання ефективного результату є надзвичайно високим, а тому величезного значення набуває проблема обґрунтованого виділення дітей зі спектром аутистичних порушень в окрему нозологічну категорію, глибокого вивчення і пояснення особливостей їхнього психічного розвитку, розробки технологій корекційно-виховного впливу на процес їх соціалізації, суттєво ускладнений численними комбінаціями специфічних характеристик дизонтогенезу. За будь-яких умов головним орієнтиром має бути адаптація дитини з аутизмом до спільноти інших людей [3].

На відміну від дітей з так званим нормальним типом розвитку, дитина з аутизмом не здатна до безпосереднього опанування способами взаємодії з довкіллям, тому їй треба вчити усьому: спілкуватися, грати, навчатися у школі, піклуватися про себе тощо. За словами аутистичного чоловіка Джима Сінклера, головна відмінність аутистичних людей від інших полягає у знанні, яким інші люди володіють без спеціального навчання. Тому особі з розладами аутичного спектру важко бути такою, як усі. Водночас їй надзвичайно важко, а часом неможливо стати самим собою, усвідомити себе у всій своїй особистісній неповторності [2; 5].

I. Морозова пропонує ряд правил, які допоможуть у впровадженні програми розвитку аутистичних дітей та здійсненні формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності:

1) сталість – безперервність навчання, яка залежить від дорослих (педагогів і батьків дітей

з аутизмом), від їх відповідальності, наполегливості, волі та бажання допомогти дитині;

2) послідовність – побудова від простого до складного в усьому: від команд – прохань, спрямованих на виконання невеликих цілеспрямованих рухів, до інструкцій на складні дії;

3) поступовість, що вимагає терпіння й розуміння того, що в розвитку дитини є періоди прогресу та регресу. Для того, щоб чітко знати, що дитина в навчанні йде вперед, треба ці успіхи бачити, відзначати їх, записувати, не розраховувати на дуже швидкий прогрес;

4) порядок як певні закономірності щодо організаційних складників занять: часу, місця, символами-маркерами початку/кінця заняття тощо;

5) покроковість. Дитині треба сказати, що конкретно вона має зробити; показати, як це зробити; виконати разом ту дію, якої її навчають, зробити її разом з дитиною. Покроковість полягає також у тому, що кожену дію, навичку, якій треба навчити, також розбиваємо на кроки;

6) заохочення, якими можуть бути посмішка, обійми, погладження по спинці, словесна похвала, ласощі, улюблені види занять. При цьому дитина має відчувати не демонстративні, а щирі почуття педагога [7].

Отримані внаслідок навчання навички мають слугувати основою дорослішання та набуття самостійності дитини.

У формуванні пізнавальної готовності до навчальної готовності дітей з аутистичними порушеннями мають брати участь не тільки фахівці, але й батьки, які більшість вільного часу проводять з дитиною. Тому необхідно ознайомлювати батьків з особливостями навчання та поведінки дитини в навчальній діяльності, долучати до корекційного процесу з рекомендаціями, як продовжувати роботу вдома. Сформульована батьками картина їхнього сприйняття аутизму у дитини допомагає фахівцям з самого початку змістовно опрацювати слабкі ланки заради оптимізації процесу корегування навчання та розвитку дитини.

Таким чином, проблема формування пізнавальної готовності дітей з аутистичним спектром порушень є актуальною, адже діти не готові до навчальної діяльності. Внаслідок пізньої діагностики, неузгоджених методів роботи, особливостей дитини виникають проблеми у навчанні. Тому необхідно проводити роботу з батьками, підбирати освітні технології та вести узгоджену працю з фахівцями, які займаються з аутистичною дитиною та готують її до навчальної діяльності.

Висновки. В ході дослідження виявлено, що діти з аутистичними порушеннями не готові до навчання у школі внаслідок пізнього діагностування аутизму. Сучасний процес формування пізнавальної готовності дітей означеної нозології до

навчальної діяльності потребує включення нових адаптованих засобів корекційного впливу в процесі реалізації освітніх технологій. Ефективність застосування освітніх корекційних технологій для аутистичних дітей залежить від часу започаткування терапевтичного курсу, узгодженої праці з фахівцями, які займаються з цією дитиною, і обов'язковим залученням батьків.

Перспектива дослідження. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні пізнавальної готовності до навчальної діяльності у дітей з аутизмом, пошуках і вдосконаленні сучасних освітніх і реабілітаційних технологій на різних вікових етапах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрієвський Б.М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі. Педагогічний альманах: [збірник наукових праць] ; редкол. В.В. Кузьменко (голова та ін.). Херсон: РІПО, 2010. Випуск 5. С. 6–9.
2. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1955. 345 с.
3. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук; МОН України, Ін-т спец. педагогіки. К.: АТОПОЛ, 2011. 274 с.
4. Любарська, І.М. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи. Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць / редкол. В.П. Андрущенко [та ін.]. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 68–72.
5. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.
6. Почкун Ю.О. Вивчення досвіду застосування новітніх корекційних технологій у роботі з аутичними дітьми. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 32. Частина 2.: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 78–83.
7. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: монографія. К.: Фенікс, 2010. 320 с.
8. Тарасун В.В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навч. посіб. для вищ. навч. заклад. / В.В. Тарасун, Г.М. Хворова; за наук. ред. Тарасун В.В. К.: Наук, світ, 2004. С. 92–96.